

ΣΙΜΟΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ
Αναπληρωτής Καθηγητής

SIMOS PAPADOPOULOS
Associate Professor
of Theatre Pedagogy

Νέα Χηλή, 68100 Αλεξανδρούπολη
τηλ. : ++2551030014
ηλεκτρ. ταχ.: sypapado@eled.duth.gr
ιστοσελίδα: <http://simospapadopoulos.com/>

Nea Chili, 68100 Alexandroupolis - GR
tel.: ++302551030014
e-mail: sypapado@eled.duth.gr
w-s: <http://simospapadopoulos.com/>

ΜΑΘΗΜΑ: Παιδαγωγική του Θεάτρου

ΜΑΘΗΜΑ: 5

5ο τρίωρο	Η διερευνητική δραματοποίηση: Η μέθοδος, Αρχές και γνωρίσματα.
6ο τρίωρο	Μορφές και στάδια ανάπτυξης, Ενεργοί θεατές, Διεπιστημονικότητα, Διαθεματικότητα.
7ο τρίωρο	Δομικά στοιχεία θεάτρου, Τεχνικές του δραματικού κειμένου. Παιδαγωγική του Θεάτρου και Λογοτεχνία.

Απόσπασμα από: Παπαδόπουλος, Σ. (2013). Θεατρική παιδεία και επιμόρφωση των εκπαιδευτικών. Θεωρία και εφαρμογές. Στο Θ. Γραμματάς (επιμ.), *Το θέατρο ως μορφοπαιδευτικό αγαθό και καλλιτεχνική έκφραση στην εκπαίδευση και την κοινωνία* (σσ. 97-127). Αθήνα: Πράξη 'Θαλής' - ΕΚΠΑ.

B. ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

2. ΔΙΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΔΡΑΜΑΤΟΠΟΙΗΣΗ

Η παραδοσιακή μορφή της δραματοποίησης στο σχολείο συνιστά τη μεταγραφή αφηγηματικού κειμένου σε θεατρικό και τη μετέπειτα σκηνική του απεικόνιση (Pavis, 1998:122). Με τον μετασχηματιστικό της χαρακτήρα, επιτρέπει στους συμμετέχοντες να εμπλέκονται σε εργαστήρια γραφής, όπου αναδομούν το προϋπάρχον γραπτό κείμενο, μέσω διερεύνησης των κωδίκων του δράματος (χαρακτήρες, πλοκή, δράση, συγκρούσεις, χώρος, χρόνος). Η αναμορφωτική της λειτουργία, είτε πραγματοποιείται σε σχολικό περιβάλλον είτε στο θέατρο των ενηλίκων, συνεχίζεται με τη δημιουργία σκηνικής σύνθεσης και ολοκληρώνεται με το διάλογο ανάμεσα στους συντελεστές της παράστασης και τους θεατές.

Η ανάγκη διερεύνησης του θεατρικού λόγου και της σκηνικής του απεικόνισης μάς οδηγεί αφενός στην υιοθέτηση προσεγγίσεων, τις οποίες εισήγαγαν με την έρευνά τους μεγάλοι αναμορφωτές του θεάτρου, αφετέρου στην αναμόρφωσή τους με βάση τις παραδοχές των σύγχρονων ψυχοπαιδαγωγικών, κοινωνικών και ανθρωπιστικών επιστημών (Courtney, 1994· Rosenberg, Castellano, Chrein, & Pinciotti, 1982· Kase-Polisini, 1985· Wright, 2006). Επίσης, οι σημερινές ανάγκες παιδιών, αλλά και ενηλίκων, εκπαιδευτικών, καλλιτεχνών και επαγγελματιών, που η έκφραση και η διαλογική επικοινωνία αποτελεί δομικό εργαλείο της δουλειάς τους, απαιτούν την προσαρμογή της εκπαίδευσης και επιμόρφωσής τους στα νέα επιστημονικά και καλλιτεχνικά δεδομένα.

Προς αυτήν την κατεύθυνση, τα τελευταία χρόνια, διαπιστώνουμε την αναγκαιότητα μιας διερευνητικής θεατρικής μεθόδου με ψυχοπαιδαγωγική στόχευση (Guss, 2005 · Shiao-You, 2006), που θα διακρίνεται για τον εμπνευστικό, διαδραστικό, γλωσσικό και αναστοχαστικό χαρακτήρα της (Bolton, 1979 · Wagner, 1979, 1998 · Johnson, & O'Neill, 1984 · Koste, 1985 · Bailin, 1998). Έτσι, στη θέση της παραδοσιακής μορφής της δραματοποίησης, προτείνουμε τη μέθοδο της διερευνητικής δραματοποίησης (inquiry drama), η οποία εστιάζει στον άνθρωπο που δρα και αναστοχάζεται μέσα στην κοινωνικο-πολιτική πραγματικότητα (Neelands, 1992).

Η διερεύνηση μπορεί να ξεκινά με ένα οποιασδήποτε μορφής κείμενο (λογοτεχνικό, χρηστικό, κλπ), ερέθισμα (οπτικό, ηχητικό, αντικείμενο, κλπ.) ή σκηνική παρουσία του εμπνευστή (αυτοσχεδιασμός, αφήγηση, κλπ.). Κατόπιν, με την αξιοποίηση κατάλληλων στοιχείων του θεάτρου (δραματικό περιβάλλον, ρόλος, εστιακό κέντρο, η επί σκηνής δραματική ένταση, χρόνος, χώρος, εκφραστικά μέσα, σύμβολα) (O'Toole, 1992) και θεατρικών τεχνικών (Neelands, 1990 · Morgan, & Saxton, 1987), αναπτύσσεται η σκηνική διερεύνηση της συμπεριφοράς των ρόλων και των καταστάσεων (Neelands, 1984), όπου οι συμμετέχοντες ερευνούν τα επίμαχα στιγμιότυπα, μέσα από την κατανόηση της θέσης του άλλου (Αλκηστis, 2008) και από ποικίλες οπτικές γωνίες (Bolton, & Heathcote, 1999).

Στάδια ανάπτυξης

Για την ανάπτυξη της μεθόδου απαιτείται:

- καλλιέργεια πίστης των συμμετεχόντων στους ρόλους,
- επιλογή του εστιακού κέντρου για τη διερεύνηση της ιστορίας,
- δημιουργία της απαραίτητης δραματικής έντασης,
- καθιέρωση χωροχρονικών συνθηκών,
- αξιοποίηση των εκφραστικών μέσων (σώμα, φωνή, λόγος) και των συμβόλων. (O'Toole, & Haseman, 1984)

Οι παραπάνω προϋποθέσεις μπορούν να πραγματοποιούνται με την επιλογή κατάλληλων θεατρικών τεχνικών (Kemp, & Ashwell, 2000) και τεχνικών ερώτησης (Dillon, 1990). Η δραματοποίηση μπορεί να αποκτά ερευνητικό χαρακτήρα. Προς αυτήν την κατεύθυνση συμβάλλει η μέθοδος Project (Ταρατόρη-Τσαλκατίδου, 2007) και ειδικότερα η προσέγγιση 'Μανδύας του Ειδικού' (Heathcote, & Herbert, 1985) που συνιστά τη θεατρική μέθοδο Project (Παπαδόπουλος, 2009).

Τα στάδια είναι τα ακόλουθα:

α) Δημιουργία ατμόσφαιρας ομάδας

Όπως στο θεατρικό παιχνίδι, έτσι και στη διερευνητική δραματοποίηση, στο εισαγωγικό στάδιο, αναπτύσσονται ψυχοκοινωνικές, ψυχοκινητικές και δραματικές δραστηριότητες, δηλαδή παιχνίδια και ασκήσεις για την εξάσκηση των αισθητηρίων, την κίνηση, τη σωματική και λεκτική έκφραση και επικοινωνία, την παρατηρητικότητα, κλπ.

β) Γνωριμία με το αρχικό περιβάλλον

Η δραματοποίηση απαιτεί ένα μύθο, που αποτελεί βάση διερεύνησης των διαστάσεων που θα αναδείξουν οι συμμετέχοντες στα επόμενα στάδια (Μουδατσάκης, 2005). Ωστόσο, το αρχικό κείμενο, που στην περίπτωση αυτή θα λειτουργήσει ως προκείμενο (O'Neil, 1995), μπορεί να είναι είτε μια δοσμένη ιστορία (αφηγηματικό κείμενο, θεατρικό έργο, τραγούδι, ταινία), που θα παρουσιάσει ο εμπνευστής, είτε ένα

αντικείμενο στο χώρο, που αποτελεί το ερέθισμα, για να αναπτύξει με αυτό έναν αυτοσχεδιασμό ο ίδιος. Η εξέλιξη της ιστορίας θα μπολιαστεί με τη δημιουργικότητα των συμμετεχόντων (Bernstein, 1985), οι οποίοι με την καθοδήγηση του εμπυχωτή θα ενδυναμώσουν τα στιγμιότυπα που θα προκρίνουν, μιας και τους το επιτρέπει η ανοιχτότητα του αρχικού κειμένου. (Παπαδόπουλος, 2007)

γ) Δημιουργία θεατρικού - νέου περιβάλλοντος

- *Πρώτες επισημάνσεις για την εξέλιξη της ιστορίας*

Μετά την παρουσίαση της ιστορίας, οι συμμετέχοντες δημιουργούν το νέο περιβάλλον. Με σύντομο τρόπο προσδιορίζουν τα χωροχρονικά στοιχεία του δοσμένου δραματικού περιβάλλοντος, διατυπώνουν εκτιμήσεις για τους ρόλους, τα κίνητρα και τις μεταξύ τους σχέσεις. Κατόπιν, με την καθοδήγηση του εμπυχωτή, αξιοποιούν κατάλληλες τεχνικές, εξοικειώνονται με τις δεξιότητες των θεατρικών ρόλων και νέες καταστάσεις.

- *Δημιουργία δράσης και στοχασμού*

Δοκιμάζουν νέες φόρμες έκφρασης, χρησιμοποιώντας τα εκφραστικά τους μέσα, (σώμα, φωνή, λόγο) και, με τη συστηματική λειτουργία των θεατρικών τεχνικών, εμπλέκονται σε δραστηριότητες δράσης και στοχασμού, για να διερευνήσουν στιγμιότυπα που προτείνει ο εμπυχωτής, τα οποία αποκτούν σκηνική μορφή. Συχνά, αυτά εντάσσονται σε ενιαία σύνολα σκηνών και υποστηρίζονται με το απαραίτητο ηχητικό, σκηνογραφικό και ενδυματολογικό περιβάλλον. Ο στοχασμός πάνω στη δράση τους επιτρέπει να βαθαινούν την κατανόησή τους για το έργο.

- *Η διαμόρφωση της ιστορίας*

Συγγράφουν τους διαλόγους, λαμβάνοντας υπόψη τις τεχνικές του δραματικού κειμένου (διάλογος, δράση, πλοκή, κειμενικές τεχνικές δραματικής έντασης, καταστάσεις, χαρακτήρες) και τους ενσωματώνουν λειτουργικά στους σκηνικούς αυτοσχεδιασμούς, οι οποίοι εντωμεταξύ σταθεροποιούνται, αφού περάσουν διαδοχικά από τη δράση στο στοχασμό και από κει στη γραφή και πάλι στη δράση.

δ) Αξιολόγηση

Πρόκειται για το μεταγνωστικό στάδιο της στοχαστικής αυτοαξιολόγησης. Σε θεατρικό ρόλο και εκτός ρόλου, αιτιολογούν, επιχειρηματολογούν, σιωπούν, παρατηρούν τη σκηνική μορφή των στιγμιότυπων που δημιούργησαν, αφουγκράζονται ο ένας τον άλλον. Ξανασκέφτονται τη διαδικασία και όσα διερεύνησαν.

ε) Η παρουσίαση

Το εργαστήριο μπορεί να οδηγηθεί σε σκηνική παρουσίαση και θεατρική παράσταση. Χωρίς απαραίτητη συστηματική προετοιμασία, με τρόπους απλούς και μη χρονοβόρους, παρουσιάζουν το αποτέλεσμα της έρευνάς τους.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

Συνοπτική απεικόνιση των σταδίων ανάπτυξης
της Διερευνητικής Δραματοποίησης

1. ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΑΤΜΟΣΦΑΙΡΑΣ ΟΜΑΔΑΣ ποικιλία παιχνιδιών (σωματικής έκφρασης, γνωριμίας, παρατήρησης, κλπ.)	
2. ΓΝΩΡΙΜΙΑ ΜΕ ΤΟ ΑΡΧΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ δάσκαλος σε ρόλο ή εκτός ρόλου – παιδιά εκτός ρόλου	
● ΕΠΑΦΗ ΜΕ ΤΟ ΕΡΓΟ ακρόαση / ανάγνωση λογοτεχνικού έργου, ακρόαση / ανάγνωση στίχων τραγουδιού, ανάγνωση θεατρικού έργου / παρακολούθηση θεατρικής παράστασης – ταινίας κ.ά.	● ΕΠΑΦΗ ΜΕ ΤΟ ΚΙΝΗΤΡΟ - ΕΡΕΘΙΣΜΑ παρακολούθηση/ ακρόαση/ ανάγνωση έννοιας, χρηστικού κειμένου, μαρτυρίας, προφορικής αφήγησης, οπτικού - ηχητικού εικαστικού ερεθίσματος ή συνδυασμού αυτών
3. ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΘΕΑΤΡΙΚΟΥ - ΝΕΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ● ΠΡΩΤΕΣ ΕΠΙΣΗΜΑΝΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ συζήτηση εκτός θεατρικού ρόλου για το δραματικό περιβάλλον ● ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΔΡΑΣΗΣ ΚΑΙ ΣΤΟΧΑΣΜΟΥ αυτοσχέδιες δράσεις - αξιοποίηση θεατρικών τεχνικών / στοχασμός σε ρόλο ● Η ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ διαμόρφωση επεισοδίων εκτός ρόλου με ενδιάμεσες αυτοσχέδιες δράσεις, εργαστήρι γραφής – συγγραφή αφηγηματικού / θεατρικού κειμένου	
4. ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ αξιολόγηση της δράσης που οδηγεί σε κατανόηση και τροφοδοτεί με νέα δράση	
5. ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ απλή χωρίς ιδιαίτερη προετοιμασία ή οργανωμένη ως προς τα σημεία της όψης θεατρική παράσταση.	

Πηγή: (Παπαδόπουλος, 2004)

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

α. Ξένη

Altrichter, H., Posch, P. & Somekh, B. (1993). *Teachers Investigate their Work: An introduction to the methods of action research*. London: Routledge.

Anderson, M. (2006). What is a Drama Teachers? Some Stories from Praxis. Στο L. A. McCammon & D. McLauchlan, et. al. (Eds.), *Universal Mosaic of Drama and Theatre: The IDEA 2004 Dialogues* (σσ. 99-108). Ontario: IDEA Publications.

Bailin, S. (1998). Critical Thinking and Drama Education. *Research in Drama Education*, 3 (2), 145-154.

- Bernstein, B. (1985). Drama as a Context for Transformation. Στο J. Kase-Polisini (Ed.), *Creative Drama in a Developmental Context* (σσ. 176-197). New York: University Press of America.
- Boal, A. (1982). *Theatre of the Oppressed*. London: Routledge.
- Boal, A. (1992). *Games for Actors and Non-Actors*. A. Jackson (trans.), London: Routledge.
- Bolton, G. M. (1979). *Towards a Theory of Drama in Education*. London: Longman.
- Bolton, G. & Heathcote, D. (1999). *So you want to use Role Play*. Stoke on Trent: Trentham Books.
- Booth, D. (1994). *Story Drama: Reading, Writing and Roleplaying across the Curriculum*. Markham: Pembroke Publishers.
- Booth, D. (Ed.), (1996). *Literacy techniques for building successful readers and writers*. Markham: Pembroke Publishers.
- Brecht, B. (2000). *Grosse kommentierte Berliner und Frankfurter Ausgabe [GBFA]*. (τόμ. 21^{ος}). Berlin, Weimar, Suhrkamp, Frankfurt: Aufbau Verlag, (τόμοι 31).
- Bruner, J. (1986). *Actual Minds, Possible Worlds*. Cambridge: Harvard University Press.
- Buber, M. (1959). *La Vie en dialogue*. Paris: Aubier-Montaigne.
- Chanceler, L. (1953). *Le théâtre et la jeunesse*. Paris: Bourrelrier.
- Chateau, J. (1967). *Le jeu de l' enfant après trois ans, sa nature, sa discipline*. Paris: Vrin.
- Claparède, E. (1946). *L' education fonctionnelle*. Neuchatel et Paris.
- Clipson-Boyles, S. (1998). *Drama in Primary English Teaching*. London: David Fulton Publishers.
- Courtney, R. (1974). *Play, Drama and Thought*. New York: Drama Book Specialists.
- Courtney, R. (1994). *Drama and Feeling: An Aesthetic Theory*. Downsville, Ontario: McGill-Queens University Press.
- Dewey, J. (1934). *Art as Experience*. New York: Minton, Balch & Co.
- Dewey, J. (1956). *The Child and the Curriculum -and- The School and Society*. Chicago: University of Chicago Press.
- Dillon, J. T. (1990). *The Practice of Questioning*. London: Routledge.
- Edmiston, B. W. (1991). *What have you traveled? A teacher-researcher study of structuring drama for reflection and learning*. Unpublished Doctoral Dissertation. Ohio State University.
- Gardner, H. (1985). Towards a theory of dramatic intelligence. Στο J. Kase-Polisini (Ed.), *Creative Drama in a Developmental Context* (σσ. 295-312). New York: University Press of America.
- Guss, F. G. (2005). Dramatic playing beyond the theory of multiple intelligences. *Research in Drama Education*, 10 (1), 43-54.
- Heathcote, D. & Herbert, P. (1985). A Drama of Learning: Mantle of the Expert. *Theory Into Practice*, 24 (3), 173-180.
- Henriot, J. (1969). *Le jeu*. Paris: PUF.
- Hopkins, D. (1985). *A Teacher's Guide to Classroom Research*. Milton Keynes: Open University Press.
- Johnson, L. & O'Neill, C. (1984). *Dorothy Heathcote: Collected writings on education and drama*. London: Hutchinson.

- Kase-Polisini, J. (Ed.), (1985). *Creative Drama in a Developmental Context*. New York: University Press of America.
- Kempe, A. & Ashwell, M. (2000). *Progression in Secondary Drama*. Oxford: Heinemann.
- Koste, V. G. (1978). *Dramatic Play in Childhood: Rehearsal for Life*. New Orleans, Louisiana: Anchorage Press.
- Koste, V. G. (1985). Meta-Thinking: Thoughts on Dramatic Thought. Στο J. Kase - Polisini (Ed.), *Creative Drama in a Developmental Context* (σσ. 333-342). New York: University Press of America.
- Montessori, M. (1919). *The Montessori Method*. London: Heinemann.
- Moreno, J.-L. (1946). *Psychodrama*. New York: Beacon House.
- Morgan, N. & Saxton, J. (1987). *Teaching Drama: A mind of many wonders*. Portsmouth: Heinemann.
- Neelands, J. (1984). *Making Sense of Drama: A Guide to Classroom Practice*. Oxford: Heinemann Educational Books.
- Neelands, J. (1990). *Structuring Drama Work: A Handbook of Available Forms in Theatre and Drama*. T. Goode (Ed.), Cambridge: Cambridge University Press.
- Neelands, J. (1992). *Learning through imagined experience*. London: Hodder & Stoughton.
- O'Neil, C. (1995). *Drama worlds*. Portsmouth: Heinemann.
- O'Toole, J. & Haseman, B. (1984). *Dramawise: An Introduction to GCSE Drama*. Oxford: Heinemann Educational.
- O'Toole, J. (1992). *The Process of Drama: Negotiating Art and Meaning*. London: Routledge.
- Pavis, P. (1998). *Dictionary of the Theatre: Terms, Concepts, and Analysis*. Toronto: University of Toronto Press.
- Piaget, J. (1962). *Play, Dreams, and Imitation in Childhood*, New York: W. W. Norton and Company.
- Rogers, C. (1961). *On Becoming a Person*. Boston: Houghton Mifflin.
- Ross, M. (1978). *The Creative Arts*. London: Heinemann.
- Ross, M. (Ed.), (1982). *The Development of Aesthetic Experience*. London: Pergamon.
- Ross, M. (1984). *The Aesthetic Impulse*. Oxford: Pergamon Press.
- Rosenberg, H. S., Castellano, R., Chrein, G. & Pinciotti, P. (1982). Developing an imagery-based theory for the field of creative drama. *Children's Theatre Review*, 31 (2), 16-21.
- Shiao-You Chou. (2006). Drama Teaching: Drama? or Pedagogy?. Στο L. A. McCammon & D. McLauchlan, et. al. (Eds.), *Universal Mosaic of Drama and Theatre: The IDEA 2004 Dialogues* (σσ. 119-132). Ontario: IDEA Publications.
- Slade, P. (1958). *An Introduction to Child drama*. London: University of London Press.
- Slade, P. (1968). *Experience of Spontaneity*. London: Longman.
- Smilansky, S. (1968). *The Effects of Socio-Dramatic on Disadvantaged Preschool Children*. New York: John Wiley.
- Somers, J. (1994). *Drama in the Curriculum*. London: Cassell.
- Spolin, V. (1999). *Improvisation for the theater*. Evanston, Illinois: Northwestern University Press.
- Taylor, S. (1998). The warm-up. Στο M. Karp, P. Holmes & K. Bradshaw Tauvon (Eds.), *The Handbook of Psychodrama* (σσ. 47-66). London: Routledge.

- Vygotsky, L. S. (1976). Play and its Role in the Mental Development of the Child. Στο J. Bruner, et al., (Eds.), *Play – Its Role in the Development and Evolution* (σσ. 537-554). New York: Penguin Books.
- Wagner, B.-J. (1979). *Dorothy Heathcote: Drama as a Learning Medium*. Cheltenham: Stanley Thornes (Publishers) Ltd.
- Wagner, B.-J. (1998). *Educational Drama and Language Arts: What Research Shows*. Portsmouth: Heinemann.
- Way, B. (1998). *Development through Drama*. New York: Humanity Books.
- Witkin, R. (1974). *The Intelligence of Feeling*. London: Heinemann.
- Wright, D. K. (2006). Drama intelligence and the continual state to becoming. Στο J. Kase-Polisini (Ed.), *Creative Drama in a Developmental Context* (σσ. 183-192). New York: University Press of America.

β. Μεταφρασμένα Έργα

- Freire, P. (1977). *Η αγωγή του καταπιεζόμενου*, (μτφρ. Γ. Κρητικός), Αθήνα: Κέδρος.
- Freire, P. (2006). *Δέκα επιστολές προς εκείνους που τολμούν να διδάσκουν*. (μτφρ. Μ. Νταμπαράκης), Αθήνα: Επίκεντρο.
- Gouhier, H. (1991). *Το Θέατρο και η Ύπαρξη*. (μτφρ. Χ. Μπακονικόλα-Γεωργοπούλου), Αθήνα: Καρδαμίτσας.
- Γκροτόφσκι, Γ. (1982). *Για ένα Φτωχό Θέατρο*. (μτφρ. Φ. Κονδύλης, Μ. Γαϊτή-Βορρέ), Αθήνα: Θεωρία.
- Hargreaves, A. & Fullan, M. G. (επιμ.), (1993). *Η εξέλιξη των εκπαιδευτικών*. (μτφρ. Π. Χατζηπαντελή), Αθήνα: Πατάκης.
- Hargreaves, A. (1993). *Νοοτροπίες των εκπαιδευτικών: Ένας στόχος αλλαγής*. Στο A. Hargreaves & M. G. Fullan (επιμ.), *Η εξέλιξη των εκπαιδευτικών* (σσ. 329-365). (μτφρ. Π. Χατζηπαντελή), Αθήνα: Πατάκης.
- Μπρεχτ, Μπ. (1977). *Ο Μπρεχτ ερμηνεύει Μπρεχτ*. (μτφρ. Α. Βερυκοκάκη), Αθήνα: Νέα Σύνορα.
- Μπρεχτ, Μπ. (1979). *Μικρό Όργανο για το Θέατρο. Στο Από τον Αριστοτέλη στον Μπρεχτ*. (μτφρ. Α. Βερυκοκάκη), Αθήνα: Κάλβος.
- Ravis, P. (2006). *Λεξικό του Θεάτρου*. (εποπ. Κ. Γεωργουσόπουλος, μτφρ. Α. Στρομπούλη), Αθήνα: Gutenberg.
- Ross, M. (1984). *The Aesthetic Impulse*. Oxford: Pergamon Press.
- Unamuno, de M. (1993). *Το τραγικό αίσθημα της ζωής*. (μτφρ. Η. Π. Νικολούδης), Αθήνα: Printa.
- Vygotsky, L. S. (1997). *Νους στην Κοινωνία*. (μτφρ. Α. Μπίμπου, Στ. Βοσνιάδου), Αθήνα: Gutenberg.

γ. Ελληνική

- Άλκηστις, (2008). *Μαύρη αγελάδα, άσπρη αγελάδα. Δραματική τέχνη στην εκπαίδευση και διαπολιτισμικότητα*. Αθήνα: Τόπος.
- Γραμματάς, Θ. (1997). *Θεατρική Παιδεία και Επιμόρφωση των Εκπαιδευτικών*. Τυπωθήτω, Αθήνα.
- Γραμματάς, Θ. (2003). *Θέατρο και Παιδεία*. Αθήνα: Αυτοέκδοση.
- Γραμματάς, Θ. (2004). *Το Θέατρο στο Σχολείο. Μέθοδοι διδασκαλίας και εφαρμογής*. Αθήνα: Ατραπός.

- Κοσμόπουλος, Α. (1995). *Σχεσιοδυναμική Παιδαγωγική του Προσώπου*. Αθήνα: Γρηγόρης.
- Μουδατσάκης, Τ. (2005). *Το θέατρο ως πρακτική τέχνη στην εκπαίδευση. Από τον Stanislavsky, τον Brecht και τον Grotowski στο σκηνικό δοκίμιο*. Αθήνα: Εξάντας.
- Μπακονικόλα, Χ. (2002). *Η θεατρική σχολική δημιουργία*. Αθήνα: Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς - Τμήμα Θεατρικών Σπουδών Πανεπιστημίου Αθηνών.
- Παπαδόπουλος, Σ. (2004). *Η διδακτική αξιοποίηση της δραματοποίησης στο μάθημα της Γλώσσας στο Δημοτικό Σχολείο*. Διδακτορική Διατριβή. Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Φιλοσοφική Σχολή. Αθήνα.
- Παπαδόπουλος, Σ. (2007). *Με τη Γλώσσα του Θεάτρου. Η διερευνητική δραματοποίηση στη διδασκαλία της Γλώσσας*. Αθήνα: Κέδρος.
- Παπαδόπουλος, Σ. (2009). Η θεατρική παιδεία ως μέσο επαγγελματικής ανάπτυξης των μετεκπαιδευόμενων στο Μαράσλειο Διδασκαλείο Δημοτικής Εκπαίδευσης: Εμπειρική έρευνα. Στο Ε. Ταρατόρη (επιμ.), *Διδασκαλεία: παρελθόν, παρόν, μέλλον* (σσ. 83-98). Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
- Παπαδόπουλος, Σ. (2010). *Παιδαγωγική του Θεάτρου*. Αθήνα: Αυτοέκδοση.